

NAGYKÖRÖSI KÓRUSHANGZÁS TÖRTÉNELMI FELVÉTELEKEN A nagykörösi tanítóképezde Radiola Lemezgyár felvétele 1942-ből

Az 1839-ben megalapított nagykörösi és dunamelléki református Tanítóképző-Intézetet az államosítás után, 1957 nyarán megszüntették. 1990-ben újra kinyithatta kapuit, ahol huszonöt éve elkezdődhetett a református kántorok képzése. Mely alapjául szolgál a következő évtizedek munkájának.

Múlt, jelen és jövő szorosan összekapcsolódik. Az elődök életéből, munkájából épülhetünk, erőt meríthetünk. Lelkesedésük, kitartásuk ösztönzőleg hat az utókor számára mindenféle kihívás közepette.

Márton Barna a kántor és a régi képző tanára elődjére, Varga Józsefre való emlékezése kapcsán írta: Emlékezni az emberi léleknek legszentebb joga, egyszersmind legelemibb kötelessége.”¹

Jelen tanulmány témája az 1942-es felvételhez kapcsolódik, és egyben visszatekintés Márton Barna és énekkara életének ezen időszakára.

A II. világháború közepén Váczy Ferenc igazgató a nagykörösi és dunamelléki református Tanítóképző-Intézet és nagykörösi református Líceum évkönyvében arról számolt be, hogy az: „1941-42. isk. év folyamán ref. orgonista-kántori oklevelet nyert: 37 tanító.”² Az akkor végzetek egyike Hegedűs Károly volt, aki sokat tett a képző bezárása után a dicső múlt megőrzésében.

Az ő tulajdonában lévő lemezeket még életében átadta a nagykörösi református egyházközség akkori lelkipásztorának, amit egy iratrendezés kapcsán találtak meg.³ Az egyik lemez olyan sérülést szenvedett, melyet a mai fejlett technika sem tudott orvosolni. Az Országos Széchényi Könyvtár segítségével sietett és Zeneműtárának egyik, még részben feldolgozatlan gyűjteményében megtalálta az említett lemez másik példányát, és számítógéppel olvasható, kódolt formába alakította át. Ezúton köszönet mindenkinek, aki közreműködött e hangzó értékek fennmaradásában, újra hallgathatóvá tételében.

1. kép:

1 MÁRTON: Az elnémult hárfá, 49.

2 MNL Pest Megyei Levéltár Nagykörösi Osztálya, VIII.53. A nagykörösi és dunamelléki református Tanítóképző-Intézet és nagykörösi református Líceum évkönyve az 1941-42. iskolai évről. Szerk.: Váczy F. Nagykörös 1942., 29.

3 A közelmúltban Rácz Péter, a nagykörösi gyülekezet főgondnoka talált rá. Szabó Gábor nagytiszteletű úr egyetértésével kerültek a lemezek dr. Méhes Balázs, dékánhelyettes kezébe, aki felismerve a lemezek történelmi jelentőségét digitalizáltatta azokat.

Matricaszám: RB 388 1514, RB 388 1511, RB 389 1512, RB 389 1513.

Országos Széchenyi Könyvtár lemez jelzete: HN 41.838.

A két lemez mindkét oldalán egy-egy kóruszám szerepel. Mind a négy felvételen a kőrösi férfiak énekel és Márton Barna karnagy vezényel.

2. kép:

A korabeli sajtó⁴ megjelent írásából kitűnik, hogy: 1. a nagykőrösi, de a debreceni tanítóképző énekkarával is készültek ilyen jellegű felvételek. 2. Az akkori rádióhallgatók közül nem volt olyan, aki ne hallotta volna énekelni a kőrösi férfikart. 3. Márton Barna nevét helytelenül Bélának írták. 4. Mind a négy felvétel egy időben készült a Radiola lemezgyárban 1942-ben. 5. Filmzene címmel jelent meg a cikk, pedig ezek a művek nem kapcsolódtak filmekhez. Valószínűleg ez egy általános megfogalmazás, hiszen ebben az időszakban több filmzene került lemezen forgalomba. A hangos filmek sem régen jelentek meg (Magyarországon 1930.) és nagy érdeklődésre tartottak számot.

A Rádiómúzeum honlapján olvasható, hogy 1935-ben önállósult és ekkor alakult meg az a vállalat, amely „előbb gramfonok, majd lemezek gyártására is berendezkedett, 1949. augusztus 20-án jogutód nélkül felszámolták[...] A XIII. kerület Csata u. 31-ben ma is áll az az épület, amely a Radiola Lemezgyár központi székhelye volt. A Radiola Lemezgyár azon kevés lemezgyárak közé tartozott, mely magyar tulajdonossal (Székely Pál), magyar présüzemmel és kizárólag magyarországi telephelyű felvételi stúdióval (Csata utca 31.) rendelkezett.”⁵

Érdekességük, hogy az újításnak számító sellaklemezen adták ki a műveket, mely oldalanként mindösszesen körülbelül négy perces műsoridővel rendelkezhetett.

A Radiola lemezgyárban - jelen tudásunk szerint - két felvétel készült az énekkarral. Az első lemezfelvételre így emlékezett vissza Ivanics Bertalan, 1942-ben jelesre végzett orgonista kántortanító: „A gramofongyárban - 1941. június 8-n vasárnap délután - 40 perces felvételünk volt. Bizarr eset történt. Elkezdtünk énekelni, de néhány sor után leállították. Zavaró tényezőt találtak. Keresték, és kiderült, hogy a karnagy cipője nyikorgott. Újra indultunk, ám további zavaró mozzanat fennállását konstatálták. Most a karnagy kemény inggallérja, majd a kezelő kaucsukja volt a bűnös. A technikusok Márton Barnával levetették a cipőt, a gallért, a kezelőt és csak ezután került sor a lemezfelvételre.”⁶

Márton Barna (1901-1947)

Debrecenben született és ott a Református Kollégium Tanítóképző Intézetében orgonista - kántortanítói képesítést szerzett. 1929-ben jött Nagykőrösre kántornak, és óraadó tanár lett a tanítóképzőben, valamint a gimnáziumban. 1933-tól vezette a képző kórusát. Néhány év alatt remek férfikart nevelt tanítványaiból. Nánási Miklós tanártársa, későbbi képzős igazgató így írt róla: „Márton Barna, a Maestro volt az örök vibratorészlet [sic.]. Sokrétű, színes, gazdag világ zsúfolódott benne: friss szellem, eleven kedély, bővérű humor, hallatlan érdeklődés, gazdag fantázia, pompás előadókészség és mindenek felett fanatikus megszállottság és hit és akaraterő a magyar népzene, a megújuló magyar kóruskultúra felvirágoztatása iránt! [...] Bartók – Kodály – Bárdos –

4 Mozi Ujság, 2. évfolyam 16.

5 www.radiomuzeum.hu

6 FARKASNÉ: A Nagykőrösi Református Tanítóképző zenei nevelésének és hatásának története a kezdetektől 1957-ig, 55.3

Vikár – Ádám Jenőék sorra írták és ajánlották műveiket [...] kórusának, amely az iskola hírét még a határokon túl is repítette, és a Kőrössel asszociált uborka dicsfényét már-már elhomályosította.”⁷

3. kép: Márton Barna és az énekkar - képeslap a próbáról

Az énekkar

A kézzel írt „Énekkari napló”-ból, vagy - ahogy máshol olvasható - krónikából⁸ kiderül, hogy minden szeptemberben az ifjúsági énekkar alakuló gyűlést tartott. A diákság maguk közül demokratikusan, úgynevezett tisztikart választott, melynek tagjai az elnök, az ifjúsági karnagy, a jegyző, a kottatárosok, és a szólamvezetők voltak.

Ebből az énekkari krónikából idézek, az 1941/42-es tanévhez kapcsolódó bejegyzésből: „A vonatban kántor úr megtiltott minden megszólalást, még mukkani sem lehetett. Bizony, az útasok közül sokan azt hitték, hogy a kecskeméti süketnéma-intézet növendékei tanulmányi útra mennek Pestre[...], fő az, hogy este a Zeneművészeti Főiskolán fényes volt a hangsiker.”⁹

A képek és leírások tanúsága szerint igen komoly munka folyt, hogy minden szereplésük, rádiófelvételük, lemezfelvételük sikeres legyen. Váczy Ferenc igazgató és az egész tanári kar sokat segített az énekkar eredményeinek elérésében. Ebben a tanévben tizenhét új művet tanultak, harmincnégy darabot felújítottak a régiékből. Összesen harminckilenc alkalommal léptek fel – derül ki a naplóból.

Kardos Pál, aki 1940-45-ig az intézetünkben tanult, később pedig elismert zenepedagógus, Liszt - díjas karnagy lett, a 60-70-es évek magyar kóruséletének meghatározó személyisége volt, a

7 HEGEDŰS (szerk.): Szemelvények a Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképző Intézet életéből – 1982, 176-177.

8 Hangverseny műsor 1941. december 16.

9 Énekkari napló, 79.

következőt mondta: „A jó gyermekkart pl. – és csak felvillantva – elsősorban a könnyedség, üdeség, a nőikart a hajlékonyság, nemes vonalvezetés, a férfikart a tömörség, erő jellemzi, ez adja meg igazi bélyegét, alapvető karakterét. S valami csodálatos teljességre képes a mindezeket egyesítő vegyeskar...¹⁰

Márton Barna a tenor, bariton és basszus hangszínnel rendelkező, a tizennégytől tizennyolc, tizenkilenc, esetleg húsz éves korú fiúkból és férfiakból álló énekkarral egy teljes egyenmű hangzást ért el. A felvételeken hallható az a tömörség, és az az erő, mellyel Kardos Pál -csak felvillantva- jellemezte a férfikart.

Márton Barna megfogadta Kodály Zoltán tanácsát, akivel személyesen és levelezés útján is kapcsolatot tartott, és használta a *Bicinia-Hungarica* és az *Énekeljünk tisztán* kötetait a biztosabb intonálás érdekében.¹¹ „Minden énekórán használtuk Kodály: Énekeljünk tisztán és a Biciniák füzetait. Ennek köszönhattük, hogy igen rövid idő alatt tanult meg énekkarunk egy-egy énekkari művet.”¹²

4. kép: A lemezen hallható művek és szerzőik -Dobai Pál, Bárdos Lajos, Márton Barna Nagykőrösön a tornaterem bejáratánál (1938. május 29.)

Dobai Pál: Katonanóták

¹⁰ KARDOS: Tudós tanárok - tanár tudósok, 37.

¹¹ HARGITA: Kodály Zoltán Nagykőrösön, 30.

¹² MNL Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Osztálya, VIII.53. A nagykőrösi és dunamelléki református Tanítóképző-Intézet és nagykőrösi református Líceum évkönyve az 1942-43. iskolai évről. Szerk.. Váczy F. Nagykőrös, 1943. 19.

A képzőben három zenetanár tanított, akik a legnagyobb egyetértésben dolgoztak. A már említett Márton Barna, Sonkoly István hegedűtanár és Dobai Pál, aki nagyon fiatalon került 1936-ban helyettesítő, majd rendes tanári állásba Nagykőrösre.

Dobai Pál 1913-ban Zilahon született. A budapesti Zeneművészeti Főiskolán szerezte oklevelét zongora szakon. Zongoratanárként, de zenekarvezetőként is működött a képzőben. Vezetése alatt az ifjúsági zenekar 1942-ben huszonhat fővel tartotta első önálló hangversenyét.¹³ Dobai Pál zongorajátékával elbűvölte hallgatóságát. Egyik tanítványa, Becser Ernő emlékeit idézve mondta: „Lenyűgözött, amikor Rachmaninovot játszott”.¹⁴ Tagja volt az Arany János Társaságnak, melynek évkönyvei ma is őrzik szereplései emlékét.

Művei közé tartozik az *Örülj szívem, vígadj lelkem*, a *Feltámadt a mi életünk*, a *Krisztus ím feltámadta, nékiünk örömet ada* dicséretes, az *Ó, felséges Úr*, a *Nosza istenfélő szent hívek* zsoltárok feldolgozásai¹⁵, valamint a *Székely himnusz* férfikarra írt négyszólamú letéte. Valószínűleg még sok-sok művet komponált volna, ha nem kell ilyen fiatalon távoznia az élők sorából. 1942/43-as tanévben behívták katonának.

Nánási Miklós így emlékezett vissza rá: „Külön színt jelentettek ez együttesben a »hangok tanárai«. A neves elődök sorából Dobai Pál klasszikusan szép arcéle villan felém. Hogy kacagott [...] amikor utolsó bevonulásakor búcsúztam tőle: »Ki ne dugd a fejedet Palikám a lövészárokból, mert olyan hosszú vagy, hogy feltétlenül eltalálnak!« Nem fogadtál szót drága gyermek”¹⁶

1944-ben már nem tért haza. Hazag László, helytörténész és volt képzős hallgató kutatta fel nyughelyét. Kecskeméten egy közös sírban talált rá nevére. 2011-ben kopjafát állíttatott, melynek avatásán intézetünk képviselője is jelen volt.

5. kép: Dobai Pál sírja

13 MNL Pest Megyei Levéltár Nag Intézet és nagykőrösi református

14 BECSER ERNŐ levele Hartyányi Mária Piroskához, Budapest 2005.01.21.

15 HEGEDŰS (szerk.): Szemelvények a Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképző Intézet életéből – 1982, 157.

16 i. m., 176.

léki református Tanítóképző-
icz F. Nagykőrös 1942., 23.

Dobai Pál *Katonanóták* című kórusművét 1942. március 22-én rögzítette a Radiola Lemezgyár. Ekkor hatvan fős volt az énekkar, tizennyolc tenor, huszonkettő bariton és húsz basszus hangú fiatal énekelt.¹⁷

A *Katonanóták* székely népgyűjtés feldolgozása nyomtatásban is megjelent férfikari mű, forgalomba került hanglemezen és a rádió műsorán többször felhangzott. Márton Barna örömmel tanította be és énekeltette kórusával. A darabban három népdal csendült fel: az *Isten hozzád szülöttem, föld* (Kodály Zoltán gyűjtése), a *Fekete gőzös, jaj de nagyon robogott* és az *Októbernek, októbernek elsején* kezdetű.

Bárdos Lajos¹⁸: Széles a Duna

Először az Éneklő ifjúság rendezvényén (1938. május 29.) hallja Bárdos Lajos a körösi képzősök énekkarát. Ekkor készült a fenti fénykép (4. kép), melyen Dobai Pállal és Márton Barnával beszélget. 1939 márciusában elénekelt a kórus a rádióban a „Húzd rá te cigány” kezdetű művét, melyet a képzőnek ajánlott. Nem sokkal később készült el számukra a „Széles a Duna” eredetiben férfikari kórusműve. Ezt és a „Húzd rá te cigány” kezdetű alkotását a szerző 1940. április 27-n a nagykőrösi Városi Kulturház Színháztermében este ½ 8 órai kezdettel rendezett hangversenyen maga vezényelte, valamint előadást tartott „Népzene és műveltség” címen.¹⁹

Bárdos Lajos az intézmény zenei életében meghatározó személy volt. Márton Barna a Magyar Dal című folyóirat egyik cikkében írta: „Emlékszem, mikor az énekkaromat Kodály Zoltán, majd Bárdos Lajos vezényelte s mikor ők tartottak velük egy-egy próbát. Soha el nem halványuló emlék maradt minden énekesem lelkében. S hogy ma több mint 80 volt növendékem vezet maga által szervezett énekkart szerte az országban, elsősorban ezeknek az így nyert élményeknek tulajdonítom.”²⁰

6. kép:
Vikár Sándor, Kodály Zoltán és
Vásárhelyi Zoltán a tanítóképző
épülete előtt
(1938. május 29.)

17 MNL Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Oszt. *Vikár Sándor, Kodály Zoltán, Vásárhelyi Zoltán* Budapest, 1986. Szerk.: Váczy F. Nagykőrös 1942., 22.

18 Budapest, 1899. okt. 1. – Budapest, 1986. nov. 18. Zeneszerző, zenetudós, zeneíró, karnagy, pedagógus, egyetemi tanár, Erkel-díjas (1953), Kossuth-díjas (1955), kiváló művész (1970), Bartók-Pásztory-díjas (1984), a zenetudományok doktora (1985).

19 Hangverseny az árvízkárosultak javára - Műsor, Nagykőrös. 1940. április 27.

20 MÁRTON: Karnagyképzés a tanítóképzőkben, 3.

Vikár Sándor²¹: Katonaélet

Az Éneklő Ifjúság 1938-as rendezvénye Nagykőrösre hívta Kodály Zoltánt és volt tanítványait, Kerényi Györgyöt, Bárdos Lajost és Vásárhelyi Zoltánt. Vikár Sándor ekkor járhatott először ebben a városban. A jubileumi megemlékezések kapcsán 1939-ben (100 éves a tanítóképző) ismét itt láthatjuk. Ekkor készült a következő fotó.

7. kép

A mű keletkezése kapcsán Váczy Ferencet idézem: „E helyen is köszönetünket fejezzük ki Vikár Sándor zeneszerzőnek, a nyíregyházi ref. tanítóképző intézet tanárának, aki „Óh, én nyomorult ember...” és „Katonaélet” című szerzeményeit énekkarunknak és karnagyának ajánlotta.”²² Emellett szintén az énekkarnak ajánlotta az *Áldjad én lelkem az Urat*, a *Mennek a fonóba* és a *Siess keresztyén* című kórusműveket.

²¹ Szalufő, 1905. ápr. 10. – Nyíregyháza, 1985. márc. Karnagy, zeneiskola-igazgató, Állami díjas (1983). Tanulmányait a bp.-i Apponyi Kollégiumban (tanítóképzőintézeti ének-, zenetanár), majd a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főisk.-n 1927-32-ben (zeneszerzés) Kodály Zoltán irányításával végezte. 1932-50 között tanítóképzőintézeti ének-, zenetanár; 1950-74 között a nyíregyházi Áll. Zeneisk. ig.-ja; 1974-ben nyugdíjba vonult. Írt kórusműveket, kantátákat, fúvós kamarazenét, hegedűdarabokat, zongoraműveket. Műveit közvetítette a helyi és a bp.-i rádió. Cikkeket, tanulmányokat, zenekritikákat publikált.

²² *MNL Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Osztálya*, VIII.53. A nagykőrösi és dunamelléki református Tanítóképző-Intézet és nagykőrösi református Líceum évkönyve 1940-41. iskolai évről. Szerk.: Váczy F. Nagykőrös 1941., 25.

A *Katonaélet* katonadalai: *Hideg szél fúj édesanyám* (Bartók Béla gyűjtötte 1916-ban, énekelte a 16. honvédpótzászlóalj legénysége), *Mikor mentem sorozatra, Hajnalodik*, a *Hideg szél fúj édesanyám* katonadal második versszaka az *Ellőtték a jobb karomat* szövegrésszel.

Ákom Lajos²³: Szerenád

8. kép: Ákom Lajos

A legkorábbi időpont, amikor kapcsolat alakulhatott a képző és Ákom Lajos között az Énekkari napló egyik bejegyzésében olvasható 1938-ból. A kórus egy tiszaföldvári meghívásnak tett eleget, ahol az orgonaművész is fellépett.

„Szünet alatt ismerkedtünk meg lelkileg is Ákom Lajossal.[...] Ákom Lajos megígérte, hogy néhány kórusművét elküldi elfelejthetetlen barátság és érdemeink elismerésül.”²⁴

A következő évben rádió szereplésüket hallva Ákom így nyilatkozott: „A nagykőrösi képző énekkara ma a legjobb ilyenmű együttes az egész országban”²⁵ A 100 éves jubileumi ünnepség keretében szeptember 17-én este 6 órakor a református templomban az intézet zenekarával együtt előadták Händel F-dúr orgonakonzertjét, melyen a szólista Ákom Lajos volt.²⁶ Azt is tudjuk, hogy többször kapott felkérést a kőrösi orgonista-kántorképesítő vizsgálat alkalmaira, ahol, mint püspöki küldött vett részt.²⁷

²³Margitta, 1895. márc. 7. – Budapest, 1967. máj. 18. Orgonaművész, zeneszerző. A Zeneművészeti Főiskolán Antalffy-Zsíross Dezső orgonaművész tanítványa volt. Tanulmányai végeztével idehaza és külföldön sikerrel hangversenyezett. Rövid ideig a Nemzeti Zenede orgonaszakának tanára. 1921-től haláláig a Kálvin téri református egyház fő-orgonistája. Említésre méltóak orgonaszerezményei, műdalai, kórusművei, filmzenéi.

²⁴Énekkari napló, 28.

²⁵Nagykőrösi Hírlap 1939.ápr. 4. in. Sepsy: A nagykőrösi tanítóképző zenei múltja

²⁶MNL Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Osztálya, VIII.53. A nagykőrösi és dunamelléki református Tanítóképző-Intézet évkönyve az 1939-40. iskolai évről. Szerk.: Váczy F. Nagykőrös 1940, 26.

²⁷MNL Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Osztálya, VIII.53. A nagykőrösi és dunamelléki református Tanítóképző-Intézet és nagykőrösi református Líceum évkönyve az 1941-42. iskolai évről. Szerk.: Váczy F. Nagykőrös 1942., 29.

A Szerenád, vagy Magyar szerenád című műben Kulinyi Ernő versét zenésítette meg a szerző, melyben találunk részletet a Pálóczi Horváth Ádám gyűjtéseként ismert virágénekből („Ej, haj gyöngyvirág”)

9. kép: Kotta 1939-ből

Végezetül álljon itt Váczy Ferenc gondolata 1942-ből: „Ha végigtekintünk ez év eredményein, Isten iránti hálával telik meg a szívünk. Sikereink mellett látható és maradandó emléke is maradt a törekvéseinknek.”²⁸

Felhasznált irodalom:

Könyvek

FARKASNÉ SASINSZKY MÓNIKA: *A Nagykőrösi Református Tanítóképző zenei nevelésének és hatásának története a kezdetektől 1957-ig*, szakdolgozat, Kecskemét 2006., 39-72.

HARGITA PÉTER: *Kodály Zoltán Nagykőrösön*, in: *A nevelés kozmológusai*, szerk.: Lázár Imre, Szenczi Árpád, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2015, 27-33.

HEGEDŰS KÁROLY (szerk.): *Szemelvények a Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképző Intézet életéből – 1982*, összeállította és lektorálta Hegedűs Károly.

KARDOS PÁL: *Tudós tanárok - tanár tudósok*, Budapest, 2005. 35-46.

SEPSY MÁRTA: *A nagykőrösi tanítóképző zenei múltja (1855-1947)*, szakdolgozat, Nagykőrös 1998. III. számú melléklet, „Énekkari műveltségünknek messze sugárzó centruma a nagykőrösi ref. tanítóképző énekkara”, Nagykőrösi Híradó, (1939. ápr. 4.)

Folyóiratban megjelent írások

Ismeretlen szerző: *Filmzene lemezen in: Mozi Ujság* II. évfolyam. 21. szám (1942. máj. 27-jun. 2.), 16.

MÁRTON BARNA: *Karnagyképzés a tanítóképzőkben*, in: *Magyar Dal – Magyar Dalos Egyesületek Országos Szövetségének folyóirata*, Budapest, 1943. március 1. 1-3.

Egyéb

BECSER ERNŐ: *Levél Hartyányi Mária Piroskához*, Budapest 2005.01.21., publikálatlan kézirat: Hartyányi Mária Piroška tulajdonában

1933-1947, Énekkari napló. Kézirat. KRE TFK levéltára, (Nagykőrös, Hősök tere 5.) 3-147.

Hangverseny az árvízkárosultak javára – műsor, Híradó Nyomda Nagykőrös, 1940. április 27.

Hangverseny műsor- Kodály Zoltán születésnapja alkalmából, Híradó Nyomda Nagykőrös, 1941. december 16.

Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Osztálya, VIII.53., Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképző Intézet iratai és évkönyvek

MÁRTON BARNA: *Az elnémult hárfa. – Emlékezés Varga Józsefről – Írta és a Nagykőrösi Arany János Társaság* 1939. április 30.-án tartott gyűlésén felolvasta Márton Barna rendes tag. in:

²⁸MNL Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Osztálya, VIII.53. A nagykőrösi és dunamelléki református Tanítóképző-Intézet és nagykőrösi református Líceum évkönyve az 1941-42. iskolai évről. Szerk.: Váczy Ferenc, Nagykőrös 1942., 22.

Nagykőrösi Arany János Társaság Évkönyvei, szerk. dr. Törös László, Nagykőrös, 1940. 49-60.

Perneky Sándor: Radiola, URL: <http://www.radiomuzeum.hu/index.php/gramaphon/radiola>

***Varró-Sasi Ildikó** művésztanár, karnagy (Károli Gáspár Református Egyetem Hittanoktató- és Kántorképző Intézet)